

UN DOCUMENT DEL COMTE OLIBA ABANS DE LA SEVA ENTRADA EN RELIGIÓ¹

PAUL H. FREEDMAN

Aquest breu article presenta un document fins ara desconegut relacionat amb una venda de terra feta per Oliba com a comte l'any 996 o 997. És per tant un document anterior a la seva entrada com a monjo i és un dels pocs documents originals conservats amb la seva particular signatura. Es conserva a l'Archivo Histórico Provincial, a Saragossa. L'article edita el document i n'analitza el seu contingut i els seus problemes de datació.

Paraules clau: Oliba (917-1046); Comtats catalans; Fonts documentals altmedievales.

This brief article concerns a previously unremarked charter recording a sale of land made by Oliba as count in 996 or 997. This dates from before he became a monk and is one of the few surviving original documents with his distinctive signature. It is preserved in the Archivo Historico Provincial in Saragossa. The text is edited and the article discusses its content and problems of dating it.

Keywords: *Oliba (917-1046), the estates of the Catalan Counts, High Medieval documentary sources.*

L'arxiu patrimonial dels ducs d'Híjar i comtes d'Aranda inclou diversos documents medievals de les seves senyories catalanes. La família va ser absorbida per la casa d'Alba de Tormes el 1957, per tant, entre els seus molts títols, l'actual duquesa d'Alba és duquesa d'Híjar i comtessa d'Aranda i, a través d'ells, deté baronies catalanes (Orcau i Jorba), marquesats (Rupit i Vilanant), el vescomtat de Jóc i la senyoria de Taradell.² L'arxiu ducal d'Híjar, antigament al castell d'Aranda, forma part ara de l'Archivo Histórico Provincial de Saragossa. Malgrat que la major part de la documentació és moderna, hi ha uns vint pergamins originals de Catalunya que daten d'abans de 1300, la majoria dels quals són sobre

1. Maria Teresa Iranzo Muñio, de l'Archivo Histórico Provincial de Zaragoza, i el seu marit, Carlos Laliena Corbera, de la Universidad de Zaragoza, em van cridar l'atenció sobre el document objecte d'aquest breu article. Els estic molt agraït per la seva ajuda. Tot i la seva brevetat, m'hi han ajudat molts col·legues. M'agradaria donar les gràcies especialment a Josep Camprubí Sensada, Aymat Catafou i Rafael Ginebra per la seva ajuda. Estic molt agraït a l'amabilitat de la meua traductora, Montserrat Pagès i Paretas.

2. Els títols i els seus descendents són descrits a *Elenco de Grandezas y Títulos Nobiliarios Españoles*, 2003. Madrid, 2003, p. 46-47, 101, 492, i en una taula genealògica que acompanya el catàleg d'exposició *El Conde de Aranda [1719-1798]*. Saragossa, 1991.

transaccions de terra. El més antic, que es tractarà a continuació, és un registre que fins ara ha passat desapercebut d'una venda de terra al Berguedà efectuada pel comte Oliba (el futur abat de Cuixà i de Ripoll i bisbe de Vic), datat el 4 de les nones de novembre (2 de novembre), el primer any del regnat del rei Robert. Això sembla que correspon a l'any 996; malgrat que Hug Capet morí el 24 d'octubre del 996, la notícia hauria necessitat viatjar a gran velocitat perquè el document pogués ser redactat nou dies després de l'esdeveniment. La transició d'Hug a Robert produí un problema especial pel que fa a la datació de documents, que continua posant problemes als historiadors.³ En les clàusules de datació, el canvi del governant era ignorat de vegades durant anys després de la mort efectiva d'Hug.⁴ No obstant això, el 996 és la data més probable per a aquest pergami. És possible que la venda de terra que enregistra tingué lloc el 2 de novembre però que fos escripturada una mica més tard. A més, la inusual fórmula «*anno i. quod Radbertus rex regnandi cepit exordium*» implica ben rotundament un accés recent al govern. Si hagués estat d'un any més tard, com el novembre de 997, hauria estat clar que aquest no era el primer any del regnat de Robert, ni el seu estatus reial hauria semblat nou.

Abans de la seva entrada en religió (probablement el 1003), Oliba era comte juntament amb els seus germans grans, Bernat i Guifré, però no és clar del tot quina efectiva jurisdicció de drets implicava aquest títol. El seu pare, Oliba Cabreta, es retirà al monestir de Montecassino el 998 i hi morí el 990. La comtessa Ermengarda visqué fins al 996 i durant la seva vida cap dels germans no s'identifica amb cap comtat particular. Després de la mort d'Ermengarda, Bernat Tallaferró s'intitulà comte de Besalú i governà fins a la seva mort, el 1020, mentre que Guifré (II) esdevingué comte de Cerdanya i visqué fins al 1050. El germà més jove, Berenguer, esdevingué bisbe d'Elna sense haver actuat mai com a comte.

Un temps es pensà que el reialme del comte Oliba Cabreta s'havia dividit en tres parts i que Oliba era comte de Berguedà des del retir o la mort del seu pare fins a la seva assumpció de l'estat clerical.⁵ Mentre que la major part dels documents comtals d'Oliba descriuen activitats al Berguedà, probablement no era hereu del govern del seu pare de la mateixa manera que ho eren els seus germans més grans. En els documents conservats, quasi mai actua en el que podria considerar-se com a capacitat pública excepte si és en tàndem amb els seus germans, per la qual cosa el seu rol a la regió de Berga sembla més la d'un terratinent privat que la d'un oficial amb jurisdicció. Les conseqüències polítiques de la mort de la

3. Sobre el problema de la datació de documents del regnat del rei Robert, vegeu BAUCELLS I REIG, Josep. *Calligraphia et typographia. Arithmetica et numerica. Chronologia (=Rubrica no. 7)*. Barcelona, s/d [2001?], p. 74-75; M. MUNDÓ, Anscari. «La datació de documents pel rei Robert (996-1031) a Catalunya». *Anuario de Estudios Medievales*. Núm. 4 (1967), p. 13-34. Un document de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona és datat a xvii kalendas December (15 de novembre) del primer any del regnat de Robert, i està registrat com del 996 en l'edició, molt acurada, de FÀBREGA I GRAU, Àngel (ed.). *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*. Barcelona, 1995, vol. 1, núm. 294, p. 596-597.

4. Exemples a BAUCELLS I REIG, Josep. *Op. cit.*, p. 74 i en la introducció al *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, p. 148-149.

5. E.g. FLUVIÀ, Armand de, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*. Barcelona, 1988, p. 47.

Archivo Histórico Provincial de Zaragoza, Casa Ducal de Híjar, Sala V, legajo 12, núm. 1.

seva mare podrien haver encoratjat Oliba a fer-se monjo, però el fet que fos educat a Ripoll i restés solter abans d'ingressar-se en un monestir a l'edat de trenta anys suggereix que ja era destinat a la carrera clerical des de molt aviat, si bé no tan clarament com en el cas del seu germà petit Berenguer.⁶

El document que estudiem és una aparentment simple venda de terra (que inclou cases, hort, arbres, corrents d'aigua, etc.) efectuada pel comte Oliba a un cert Segfredus prevere i al seu germà Langobardus pel preu de 120 sous. La

6. CAMPRUBÍ SENSADA, Josep. «La indivisibilitat del bloc comtal cerdanoberguetà en època d'Oliba (Cabreta) i dels seus fills (finals del segle X inici de l'XI)». A: *Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac*, p. 151-162.

terra, descrita com a propietat alodial d'Oliba, és al comtat de Berguedà, dins el territori controlat per l'ara destruït castell d'Adalasingo (Alareny) a la part nord-oriental del Berguedà, no gaire lluny de Sant Jaume de Frontanyà. L'església de Sant Vicenç *de kastro Adalasinge* es trobava entre els béns i drets eclesiàstics dels comtats de Berguedà i Cerdanya adquirits el 988 pel comte Borrell II en un intercanvi amb el bisbe Sala d'Urgell, per la qual cosa en l'àrea d'aquesta transacció hi participaren membres de les diferents branques de la família comtal i de diferents sectors d'influència territorial provinents de Barcelona, Cerdanya i Urgell.⁷

En els documents se citen els límits de l'alou, que són tots assentaments més que petites peces de terra particulars, indicació (juntament amb el preu) que l'alou era d'una mida considerable. Aquestes comunitats limítrofes, Lobera, Rodgaris, Rosedo i Castellaraco, són topònims encara recognoscibles: Lloberes, Rotgers, Roset, els Castellons.

El que és estrany d'aquesta transacció, a part del problema de la datació, és que estatueix que la terra en qüestió havia estat anteriorment adquirida per Oliba d'un tal Segfredus, ara un dels compradors. Cap altra traça de la seva anterior adquisició ha sobreviscut, però com que Oliba només tenia vint-i-cinc anys el 996 i va actuar pel seu compte des del 990, no podia haver tingut la propietat adquirida de Segfredus per gaire temps. És possible que la primera transferència d'aquesta quantitat considerable de terra representés un préstec el pagament del qual ara, efectivament, es reconeixia.

El pergami està en molt bon estat de conservació. La seva importància rau no tant en la transacció que recull sinó en el fet que conté un exemple quasi únic de la firma autògrafa d'Oliba com a comte, abans que es fes monjo. Oliba participà en unes vint-i-cinc transaccions entre els anys 980 i 1003 que hem conservat, en les quals signava com a *Oliba, gratia Dei comes*, però aquestes són conegudes en la seva major part a través de còpies tardanes o notes d'arxiu. La majoria dels pergamins originals eren a Ripoll i Serrateix, el contingut dels quals es van perdre quasi del tot en els darrers dos-cents anys. L'Arxiu de la Corona d'Aragó se suposa que posseeix una donació feta el 999 pel germà d'Oliba Bernat, comte de Besalú, al monestir de Sant Genís i Sant Miquel (situat dins les muralles del castell de Besalú), entre les signatures del qual hi ha la d'Oliba, però aquest document actualment no apareix.⁸ Al document de Saragossa, el dibuix del monograma d'Oliba i la forma de les lletres del seu nom és igual que la seva tan coneguda signatura posterior com a abat i bisbe, excepte pel que fa a la denominació del seu càrrec. El pergami va ser també firmat pel germà d'Oliba, Guifred, comte de Cerdanya, implicació d'una certa subordinació d'Oliba i confirmació de la tesi de Josep Camprubí que el comtat de Berguedà a l'època no tenia una identitat política independent de Cerdanya. L'escrivà és Salomon, levita, que té una

7. BARAUT, Cebrià (ed.). «Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». *Urgellia*. 3 (1980), núm. 214, p. 47.

8. Per a documents en què Oliba hi apareix com a comte, vegeu JUNYENT I SUBIRÀ, Eduard (ed.). *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona, 1992, núms. 1-34. La donació perduda (el text de la qual és publicat a *Marca Hispanica*) és la núm. 23 de la col·lecció.

signatura elaborada i allargada verticalment. No va ser gaire prolífic, almenys en termes del que s'ha conservat.⁹

Finalment, arribem a la qüestió menor però interessant (i irresoluble) de perquè el pergami anà a parar a l'arxiu dels ducs d'Híjar. És el primer document d'una sèrie referida a la senyoria de Joch (en català modern «Jóç») al Conflent. L'església de Sant Martí de Joch és documentada per primer cop el 1031.¹⁰ Un castell servia com a residència dels vescomtes de Conflent, potser ja des del segle X (si bé documentat només a partir de mitjan segle XI).¹¹ El *Liber Feudorum Maior* inclou diversos juraments de fidelitat i *convenientiae* de la segona meitat del segle XI sobre el castell de Joch com si formés part de la senyoria dels comtes de Cerdanya.¹² Un vescomtat independent de Joch va ser creat el 1177.¹³ La senyoria, sota el control dels senyors del castell de Perapertusa des de 1459 al 1650, passà després a la família noble francesa dels Bournonville (que també tenien títols a Vilademany i a Taradell llocs que, contràriament a Joch, no van ser annexats a França pel Tractat dels Pirineus el 1659). La baronia de Joch, juntament amb moltes altres, evidentment, va ser abolida amb la Revolució Francesa i els títols dels Bournonville passaren als comtes d'Aranda i als ducs d'Híjar.

El document està anòmalament en la sèrie de Joch, tant per raó de lloc de la transacció com per cronologia. Tots els altres documents de Joch són baixmedievals o moderns. El document indubtablement pertany a alguns títols i propietats tinguts o reclamats pels ducs d'Híjar, però segurament va ser posat entre els documents de Joch per error en algun moment d'un passat relativament recent. No hi ha notes arxivístiques o d'altre tipus al revers del pergami que indiquin la seva anterior classificació. La seva presència a Saragossa és un exemple de la significació de les col·leccions arxivístiques de fora de Catalunya amb material referent a la seva història.

Apèndix

Saragossa, Archivo Histórico Provincial
 Archivo de Familias, Casa Ducal de Híjar, V-12-1 (Fondo Joch)

2 novembre, 996

In nomine Domini. Ego Oliba, gratia Dei comes, uinditor sum tibi Segfredo presbitero et fratri tuo Langobardo. Per hanc scripturam uinditionis mee uindo uobis alode / meum proprium id est casas, casalibus, curtis, palomariis, ortis,

9. Era probablement el que va escripturar una venda de terra al comtat de Manresa el 985, ORDEIG I MATA, Ramon, (ed.). *Catalunya Carolingia. Els Comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona, 1999, vol. 4, part 3, núm. 1.488, p. 1.065.

10. CAZES, Albert. *Le Roussillon sacré*. Prades, 1977, p. 39.

11. Un breu resum de la història de Joch apareix a *Catalunya Romànica*. Barcelona, 1995, vol. 7, p. 444-446.

12. MIQUEL ROSELL, Francisco (ed.). *Liber Feudorum Maior*. Barcelona, 1947, vol. 2, núms. 594-599, p. 99-111.

13. *Ibid.*, núm. 652, p. 160.

ortalibus, areis, terris, uineis, arboribus pomiferis necnon et inpomiferis, eremis cultis atque incultis, / siluis, pratis, pascuis, molendinis, molendariis, aquis, aquarum ductibus et reductibus necnon et garricis qui mihi aduenit per comparacionem de te Segfredo. / Et est omnia hec in comitatu Bergitano, in castro Adalasingo et habet afrontationes de i. parte in locum que uocant ad ipsa Lobera, et de alia in / termino de Uilla Rodgarios, et de iii. in uilla Rosedo, et de iiii. in Castellaraco. Quantum infra istas affrontaciones tu mihi uendisti ita et ego uindo / uobis supra scripta omnia sicut in ipsa scriptura resonat quod tu mihi fecisti ab integrum cum exiis et regressiis earum pro precio solidos CXX in rem ualentem, et / est manifestum. Et qui ista karta inquietare uoluerit non hoc ualeat uindicare sed componat hec omnia in duplo cum omni sua inmelioratione et in antea / ista karta firma permaneat omnique tempore. Facta karta uinditione iiii nonas nouembri, anno 1. quod Radbertus rex regnandi cepit exordium.

Oliba gratia Dei comes qui hanc carta feci et testibus firmare rogauit. Sig+num Raimund. Sig+num Bonifilis. Sig+num Seniofredus. Sig+num Teudericus. / Wifredus +. Sig+num Radulfus. Sig+num Arnaldus. Sig+num Iozfredus. / + Wimara iudice. +Wifredus gratia Dei comes.

Salomon leuita qui hanc karta uinditionis scripsit et sub + die et anno quo supra.